

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ

Нікітін Анатолій Анатолійович - аспірант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ

УДК 343.343.6 (477)ф

Розглянуто різні підходи щодо поняття «порушення порядку». Проаналізовано ознаки тимчасово окупованої території України як місця вчинення злочину. Обґрунтована важливість теоретичного розуміння засобів вчинення злочину, під якими для іноземців та осіб без громадянства слід вважати підроблений паспортний документ та спеціальний дозвіл, виданий територіальним органом ДМС або територіальним підрозділом ДМС у Новотроїцькому чи Генічеському районі Херсонської області, а для громадянина України – підроблені паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, тимчасове посвідчення громадянина України, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідчення особи на повернення в Україну (дає право на в'їзд в Україну). Досліджено знаряддя вчинення злочину, передбаченого ст. 332-1 КК України.

Ключові слова: склад злочину, об'єктивна сторона злочину, тимчасово окупована територія, порушення порядку в'їзду (виїзду), місце вчинення злочину, знаряддя вчинення злочину, засоби вчинення злочину.

Рассмотрены различные подходы к понятию «нарушение порядка». Проанализированы признаки временно оккупированной территории Украины, как места совершения преступления. Обоснована важность теоретического понимания средств совершения преступления, под которыми для иностранцев и лиц без гражданства следует считать поддельный паспортный документ и специальное разрешение, выданное территориальным органом ГМС или территориальным подразделением ГМС в Новотроицком или Геническом районе Херсонской области, а для гражданина Украины – поддельный паспорт гражданина Украины, паспорт гражданина Украины для выезда за границу, временное удостоверение гражданина Украины, дипломатический паспорт, служебный паспорт, удостоверение личности моряка, удостоверение члена экипажа, удостоверение личности на возвращение в Украину (дает право на въезд в Украину). Исследованы орудия совершения преступления, предусмотренного ст. 332-1 УК Украины.

Ключевые слова: состав преступления, объективная сторона преступления, временно оккупированная территория, нарушение порядка въезда (выезда), место совершения преступления, орудия совершения преступления, средства совершения преступления.

Various approaches to the definition of “violation of order” are considered. The features of the temporarily occupied territory of Ukraine as a place of committing a crime are analyzed. The importance of the theoretical understanding of means of committing a crime (under which a forged passport document and a special permit issued by a territorial body of the LMA or a territorial subdivision of the LMA in Novotroitsky or Genichesky districts of Kherson region should be considered for aliens and stateless persons, meanwhile for Ukrainian citizens – forged passport, or passport for departure abroad, or temporary Ukrainian citizen ID card, or diplomatic passport, or service passport, or sailor's ID card, or crew member ID card, or card allowance to return to Ukraine (which allows to enter Ukraine) is substantiated. Crime instruments according to Art. 332-1 of the Criminal code of Ukraine are examined.

Key words: composition of crime, objective side of the crime, temporarily occupied territory, violation of the order of entry (exit), crime scene, crime instruments, means of committing a crime.

Постановка проблеми. Фахові законодавчі новели, прийняті з огляду на потреби правозастосовної практики, в одних випадках стають стрижнем ефективної діяльності уповноважених суб'єктів, в іншому ж – виступають першопричиною термінологічної плутанини, неоднозначного тлумачення, відвертих помилок при кваліфікації. 15 квітня 2014 р. Законом України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) був доповнений ст. 332-1, що регламентує відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. Прийнята норма, безумовно, викликає до себе як теоретичний, так і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень. Враховуючи постійне оновлення законодавства, особливо у правозастосованні гостро постало питання кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. Хоча, деякі аспекти кримінальної відповідальності за злочини у сфері недоторканості державних кордонів були предметом досліджень таких вчених-криміналістів як Ю.О. Данилевська, А.О. Данилевський, В.В. Дьомін, А.П. Мозоль, Р.С. Орловський, О.О. Пащенко, А.М. Пригула, Є.Л. Стрельцов, В.В. Федосєєв, М.І. Хавронюк та ін., однак, незважаючи на це, чимало питань, пов'язаних з ознаками складу злочину, передбаченого ст. 332-1 КК України, залишились дискусійними, а окремі мало дослідженими. Серед них слід виокремити питання про визначення об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.

Тому, **метою статті** є дослідження питань об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.

Основні результати дослідження. Частина 1 ст. 332-1 КК України передбачає відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою забезпечення шкоди інтересам держави. Майже аналогічними є форми про-

яву суспільно небезпечного діяння за ч. 2, 3 ст. 332-1 КК України. Тому об'єктивна сторона досліджуваного злочину характеризується суспільно небезпечним діянням, яке може проявлятися у порушенні порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. Що ж стосується наслідків та інших ознак об'єктивної сторони складу злочину, то вони прямо не згадуються у диспозиціях ч. 1, 2 та 3 ст. 332-1 КК України, а отже не мають обов'язкового характеру та вирішального значення для цього складу злочину. Відтак, ознаки об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї по суті будуть обмежуватися вивченням ознак суспільно небезпечного діяння у відповідних формах його прояву, а також факультативних ознаках злочину, передбаченого ст. 332-1 КК України.

Складовою цього діяння є «порушення». Тлумачний словник української мови дає таке визначення цього поняття: «відхилення від правил, відступ від законів, невідповідність традиції, звичаям та ін.» [1, с. 887]. На основі цього визначення, під порушенням правил слід розуміти відхилення від них, яке може бути здійснене, на наш погляд, у два способи: 1) невиконання правил – особа, на яку покладено правилами обов'язок виконати якусь дію або утриматись від її вчинення, робить все навпаки: вчиняє заборонену дію (діяння у формі дії) або не виконує обов'язкову дію (діяння у формі бездіяльності); 2) неналежне виконання правил – у цьому випадку особа при обов'язку виконання дії здійснює її неналежним чином (діяння у формі бездіяльності).

Постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 р. № 367 затверджено порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. У ньому передбачені норми щодо регулювання основних питань перетину адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим» під час в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї громадян України відповідно до Закону України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» а також іноземців та

осіб без громадянства – з урахуванням вимог Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [6].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та тимчасовий режим на тимчасово окупованій території України», громадяни України мають право на вільний та безкоштовний в'їзд на тимчасово окуповану територію і виїзд із неї через контрольні пункти виїзду – виїзду за умови пред'явлення документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України [8]. Відповідно до ст. 3 зазначеного закону – тимчасово окупованою територією визнається: 1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій; 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) повітряний простір над цими територіями [8].

Поняття «тимчасово окупованої території» з'явилася 18 березня 2014 р. після підписання «Договору між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів» [3].

Поняття «окупація» в перекладі з латини *occupation* означає «захоплення», «оволодіння». Відповідно до норм міжнародного права, режим «окупації», попри свій протиправний характер, все ж підпадає під дію кількох конвенцій, зокрема: 4-ї Гаазької конвенції (1907 р.); Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.); Гаазької конвенції про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту (1954 р.). Держава-окупант має право стягувати податки на захопленій території, вимагати від населення підкорятися встановленим нею нормам та законам. Разом з тим окупаційна влада позбавлена права змушувати громадян, які прожива-

ють на захоплених нею територіях, допомагати їй (окупаційній владі) у проведенні військових дій проти їх вітчизни [4].

У свою чергу, даючи визначення поняття «окупована територія», професор Лондонської школи економіки С. Хемфріс зазначив: «Територія вважається окупованою, коли вона перебуває під безпосереднім контролем ворожої армії. Таке формулювання було записано в Гаазькій конвенції 1907 р.» [5, с. 5].

Відповідно до чинного законодавства України та за офіційними даними Державної прикордонної служби України, існує всього три легальних контрольні пункти в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї для автомобільного сполучення (з материкової України на тимчасово окуповану територію Криму) – «Каланчак», «Чаплінка» та «Чонгар» та чотири залізничного сполучення – «Вадим», «Мелітополь», «Новоолексіївка», «Херсон». Під час пропуску через контрольні пункти в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї здійснюється перевірка документів. Вона полягає в дослідженні уповноваженими службовими особами Державної прикордонної служби України паспорту та інших документів фізичних осіб, які в'їжджають чи виїжджають з (на) тимчасово окуповану територію, з метою встановлення їх дійсності та приналежності відповідній особі, а також дослідження за результатами оцінки ризиків документів, що стосуються транспортних засобів, вантажів тощо. Окремо слід зазначити, що на сьогодні в'їзд на тимчасово окуповану територію України (до Криму) та виїзд з неї здійснюється також через інші пункти, які оголошені закритими відповідно до норм діючого законодавства України, з метою надати оплачувані адміністративні послуги, дохід від яких спрямовується в бюджет як держави, так і інших фізичних осіб.

У контрольних пунктах органом охорони державного кордону, у зоні відповідальності якого розташовано контрольний пункт, встановлюються режимні правила, що визначають порядок доступу в них осіб, які беруть участь у контролі та обслуговуванні осіб, транспортних засобів, відправленні з контрольних пунктів транспортних засобів, що в'їжджають на

тимчасово окуповану територію України і виїжджають з неї. Виїзд чи в'їзд на тимчасово окуповану територію буде вважатися незаконним і у разі відсутності відповідного дозволу. Відсутність зазначеного дозволу, означає, що особа, яка переміщується не має на це дозволу уповноважених органів державної влади. При цьому, не має значення чи вона має при собі необхідні документи для в'їзду (виїзду) чи ні.

Дозвіл видається в передбачених законом випадках, а саме: проживання на тимчасово окупованій території України близьких родичів або членів сім'ї; розташування на тимчасово окупованій території України місця поховання близьких родичів чи членів сім'ї; наявність права власності на об'єкти нерухомості, які розташовані на тимчасово окупованій території; необхідність здійснення дипломатичних та консульських функцій; необхідність провадження журналістської діяльності; проживання на тимчасово окупованій території України на підставі посвідки на постійне проживання тощо. Контроль за в'їздом на тимчасово окуповану територію України та виїздом з неї осіб, транспортних засобів і переміщенням вантажів здійснюється в контрольних пунктах уповноваженими службовими особами контрольних органів і служб. Паспортні та інші документи осіб перевіряються уповноваженими службовими особами підрозділу охорони державного кордону з метою встановлення їх дійсності та приналежності відповідній особі. У ході перевірки використовують технічні засоби контролю для пошуку ознак підробки документів.

Зрозуміло, що законне перетинання особами, транспортними засобами контрольні пункти в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї і переміщення через нього вантажів здійснюються лише за умови проходження прикордонного контролю та з дозволу уповноважених службових осіб Державної прикордонної служби України. Не завжди такі уповноважені особи здійснюють усе відповідно до «букви закону». Так, громадянинові може бути тимчасово відмовлено у виїзді з України, якщо: 1) він обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю; 2) діють не врегульовані аліментні договірні чи

інші невиконані зобов'язання; 3) проти нього порушено кримінальне провадження (справу); 4) він засуджений за вчинення злочину; 5) він ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням; 6) він свідомо сповістив про себе неправдиві відомості; 7) він підлягає призову на строкову військову службу; 8) на нього подано цивільний позов до суду; 9) перебуває під адміністративним наглядом поліції [2, с. 758].

Перейдемо до дослідження факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 332-1 КК України. Важливими, на наш погляд, при дослідженні цих ознак, мають засоби вчинення цього злочину. У кримінально-правовій доктрині не існує вичерпного або хоча б загальноприйнятого переліку засобів вчинення злочину. Якщо його визначати щодо злочину, передбаченого ст. 332-1 КК України, при цьому фактично місцем вчинення злочину являються контрольні пункти, то необхідно визначити, які предмети, документи чи пристосування полегшують вчинення цього злочину і можуть виступати як засоби вчинення злочину.

Іноземці та особи без громадянства в'їзд на тимчасово окуповану територію України та виїзд з неї здійснюють через контрольні пункти – за паспортним документом та спеціальним дозволом, виданим територіальним органом Державної міграційної служби (далі – ДМС) або територіальним підрозділом ДМС у Новотроїцькому чи Генічеському районі Херсонської області. Тому за умови підроблення цих документів (паспорта чи спеціального дозволу) вони фактично можуть виступати засобами вчинення злочину, передбаченого ст. 332-1 КК України, якщо це діяння вчинене іноземцем або особою без громадянства.

Відповідно до Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї громадяни України мають право здійснювати такий в'їзд (виїзд) через контрольні пункти за умови пред'явлення будь-якого документа, визначеного ст. 5 Закону України «Про громадянство України» або ст. 2 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [6]. Такими документами (вони також підтверджують громадянство

України) є: паспорт громадянина України; паспорт громадянина України для виїзду за кордон; тимчасове посвідчення громадянина України; дипломатичний паспорт України; службовий паспорт України; посвідчення особи моряка; посвідчення члена екіпажу; посвідчення особи на повернення в Україну (дає право на в'їзд в Україну) [9]. У разі підроблення цих документів вони фактично будуть виступати для громадянина України як засіб вчинення злочину, передбаченого ст. 332-1 КК України.

Паспортні та підтверджуючі документи громадян, які здійснюють в'їзд на тимчасово окуповану територію України або виїзд з неї, перевіряються уповноваженими службовими особами підрозділу охорони державного кордону з метою встановлення їх дійсності та належності громадянину, який їх пред'являє. Підроблені, недійсні паспортні документи або такі, що належать іншим особам, або використовуються для вчинення злочину, передбаченого ст. 332-1 КК України, тимчасово затримуються або вилучаються уповноваженою службовою особою підрозділу охорони державного кордону. Після прийняття рішення уповноваженою службовою особою підрозділу охорони державного кордону про відмову громадянину у в'їзді на тимчасово окуповану територію України або виїзді з неї тимчасово затримані чи вилучені паспортні документи надсилаються відповідному правоохоронному органу або органу, який їх видав [7]. Злочин вважається закінченим з моменту порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію чи виїзду з неї.

В'їзд на тимчасово окуповану територію України або виїзд з неї особи, яка не досягла 16-річного віку, здійснюється через контрольні пункти за умови пред'явлення паспорта громадянина України, або паспорта громадянина України для виїзду за кордон, або проїзного документа дитини у супроводі одного з батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників або інших законних представників чи в супроводі інших осіб, уповноважених одним із батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників або інших законних представників. Крім того такий в'їзд (виїзд) здійснюється: 1) за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків

із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску; 2) без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків: а) якщо другий з батьків є іноземцем або особою без громадянства, що підтверджується записом про батька у свідоцтві про народження дитини, та який (яка) відсутній у пункті пропуску; б) якщо у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, з яким перетинає державний кордон громадянин, який не досяг шістнадцятирічного віку, або проїзному документі дитини є запис про вибуття на постійне місце проживання за межі України чи відмітка про взяття на постійний консульський облік у дипломатичному представництві або консульській установі України за кордоном; в) у разі пред'явлення документів або їх нотаріально засвідчених копій: свідоцтва про смерть другого з батьків; рішення суду про позбавлення батьківських прав другого з батьків; рішення суду про визнання другого з батьків безвісно відсутнім; рішення суду про визнання другого з батьків недієздатним; рішення суду про надання дозволу на виїзд з України громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків; довідки про народження дитини, виданої відділом реєстрації актів цивільного стану, із зазначенням підстав внесення відомостей про батька (під час виїзду дитини за кордон у супроводі одиної матері).

При цьому виїзд на тимчасово окуповану територію України громадян, які не досягли 16-річного віку, здійснюється за нотаріально посвідченою згодою обох батьків із зазначенням відповідного часового проміжку перебування на тимчасово окупованій території. У випадку, якщо це діти-сироти або діти позбавлені батьківського піклування, які не досягли 16-річного віку, зокрема такі, що проживають (перебувають) у районах проведення антитерористичної операції, такий виїзд попередньо повинен бути погоджений із службою у справах дітей відповідної місцевої держадміністрації або міської (за винятком міст районного значення) ради у порядку, визначеному Мінсоцполітики [7].

У цьому випадку для того, щоб визнати перелічені вище документи, які можна підробити для здійснення в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, засобами вчинення злочину, необхідна наявність усіх інших ознак складу злочину, і у разі, якщо діяння буде кваліфікуватися за ч. 1 ст. 332-1 КК України, то обов'язково метою вчинення злочину визначити заподіяння шкоди інтересам держави.

Підробка чи викрадення документів, які надають право на в'їзд на тимчасово окуповану територію України та виїзд із неї, а також передання таких документів іншим особам для здійснення ними перетинання адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим», кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 332-1 та ст. 358 або ст. 357 КК України.

Висновки. Дослідивши об'єктивну сторону порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, можна зробити наступні висновки, зокрема: 1) під порушенням правил слід розуміти відхилення від них, яке може бути здійснене, на наш погляд, у два способи: невиконання правил – особа, на яку покладено правилами обов'язок виконати якусь дію або утриматись від її вчинення, робить все навпаки: вчиняє заборонену дію (діяння у формі дії) або не виконує обов'язкову дію (діяння у формі бездіяльності); неналежне виконання правил – у цьому випадку особа при обов'язку виконання дії здійснює її неналежним чином (діяння у формі бездіяльності); 2) засобами вчинення злочину, передбаченого ст. 332-1 КК України є: а) для іноземців та осіб без громадянства – підроблений паспортний документ та спеціальний дозвіл, виданий територіальним органом ДМС або територіальним підрозділом ДМС у Новотроїцькому чи Генічеському районі Херсонської області; б) для громадянина України – підроблений паспорт громадянина України; паспорт громадянина України для виїзду за кордон; тимчасове по-

свідчення громадянина України; дипломатичний паспорт; службовий паспорт; посвідчення особи моряка; посвідчення члена екіпажу; посвідчення особи на повернення в Україну (дає право на в'їзд в Україну).

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, «Перун», 2003. 1440 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко. Київ, Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
3. Підписано Договір про прийняття Республіки Крим у Російську Федерацію URL: <http://opr.crimea.ru/uk/content/get/id/128>
4. Полтавець С. Окупація земель суверенної держави: уроки політичної історії / URL: <http://nbuviar.gov.ua/index.php?>
5. Полтавець С. Окуповані території: досвід Грузії та перспективи України. *Громадська думка про правотворення*. – № 7. – 2014 URL: http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2014_07.pdf
6. Порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4.06.2015 р. № 367 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/367-2015-%D0%BF>
7. Правила перетинання державного кордону громадянами України затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF>
8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.
9. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України Закон України від 21.01.1994 № 3857-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>